

Explaining the chronopolitical pattern of relations between Iran and Iraq

Masuod Malekian Dolat Abadi¹ | Gholamhosein Heydari² ✉ | Farhad Hamze³

1. PhD Student in Political Geography, Department of Geography, Faculty of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. **E-mail:** masoodmalekian12345@gmail.com
2. Corresponding author, Assistant Professor of Political Geography, Department of Geography, Faculty of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. **E-mail:** heidari@mahsabz.com
3. Assistant Professor of Political Geography, Department of Geography, Faculty of Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran. **E-mail:** geofarhad77@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received 2024/03/13 Received in revised 2024/05/13 Accepted 2024/05/13 Published 2024/05/14 Published online 2025/05/21 Keywords: chronopolitics, geopolitics, international corridors, Iraq, Iran.	The contemporary global landscape is characterized by heightened geopolitical competition, in which energy resources have evolved from being mere support for nations to becoming pivotal elements in the contest for power. This context has transformed corridors into significant arenas for competition, as each country endeavors to establish its position within the intricate network created by these emerging corridors. In this regard, the prevailing global geopolitical trend has intensified the competition over maritime chokepoints and secured access to cross-border markets. This research serves as a theoretical foundation, employing a descriptive-analytical methodology that incorporates a comparative approach, utilizing library and internet resources for data collection. Within the chronopolitical framework of Iran-Iraq relations, each actor strives to delineate its role in international corridors while pursuing various objectives. For instance, Iraq is actively engaged in the "FAW Corridor" initiative, whereas Iran seeks to expand economic cooperation and secure a place in the burgeoning alliances of the East. While it is challenging to make definitive predictions regarding the future of relations between the two countries from a chronopolitical perspective, emerging signs suggest a trend toward diminished cooperation and increased competition, influenced by a multitude of variables. A key indicator of this potential competition is the rivalry over transit routes (corridors).
Cite this article Masuod Malekian Dolat Abadi, Gholamhosein Heydari., & Farhad Hamze. (2025). Explaining the chronopolitical pattern of relations between Iran and Iraq. <i>Journal of Applied Researches in Geographical Sciences</i>, 25 (77), 505-520. DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.77.25	
 © The Author(s). Publisher: Kharazmi University. DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.77.25	

Extended Abstract

Introduction

Geopolitical researchers have traditionally exhibited limited direct interest in the concepts of time and temporality. Nevertheless, assumptions regarding temporality are integral to many theories of world politics, and time constitutes a significant aspect of the human condition and social reality. This issue influences state relations, as the increasing importance of speed—pertaining to travel, weapons, information, and other variables—shapes strategic interactions. Consequently, the political control and management of time become crucial, alongside the control and distribution of territory. A nuanced understanding of time as an independent variable within the geopolitical context can enhance the modeling and prediction of international political dynamics. Presently, the world is experiencing heightened geopolitical competition, wherein energy resources are no longer the sole basis of national power; rather, geopolitical corridors have emerged as arenas for power struggles, compelling each nation to carve out a position within the evolving network of these corridors. In this context, the global geopolitical landscape intensifies competition over maritime chokepoints and the quest for access to cross-border markets. Thus, the current relations between Iran and Iraq may be shaped by the institutionalization of bilateral ties, security and military cooperation, regional competition for security, and mutual economic interests. However, these factors alone are insufficient for a comprehensive analysis of bilateral relations. It is imperative, therefore, to explore the discussions and chronopolitical components that influence the interactions between Iran and Iraq.

Material and Methods

Historical Analysis: This method entails an examination of the historical dimensions and temporal developments inherent in the relationships between Iran and Iraq. It encompasses an analysis of key events and interconnections over time, as well as their implications for political, economic, and security interactions. **Geopolitical Analysis:** This approach involves a geographical and geopolitical assessment of the region to comprehend the extent of temporal influences on Iran-Iraq relations. Factors such as geographic location, natural resources, and regional rivalries are critically considered. **Analysis of Temporal Data:** By examining temporal data—including migration flows, trade patterns, military exchanges, and regional political shifts—this method facilitates an understanding of the temporal effects on the relations between the two nations. **Case Studies:** Investigating specific case studies and significant events pertinent to Iran-Iraq relations can enhance the understanding of temporal geopolitics and the dynamic changes that characterize these interactions. The integration of these methodologies can collectively contribute to a more comprehensive analysis of the interconnections and temporal influences in Iran-Iraq relations as framed by chronopolitics. The selection of appropriate research methods, as well as the employment of a synergistic combination of these approaches, is recommended based on the specific

research topic and objectives. This research serves as a form of "theoretical foundation" inquiry; its methodology is descriptive-analytical, utilizing a comparative framework supported by library and internet resources. Consequently, the requisite data for conducting this research has been systematically classified and qualitatively analyzed from a diverse array of sources, including books, scholarly articles, and reputable websites.

Results and Discussion

In the chronopolitical context of Iran-Iraq relations, each actor is endeavoring to assert its influence within international arenas, pursuing multiple objectives. For instance, Iraq is actively promoting the "FAW Corridor" initiative, while Iran aims to enhance economic cooperation and secure a position within emerging Eastern alliances. However, these corridor initiatives may pose mutual threats, as Iran's North-South Corridor project possesses the potential to undermine the capacities of its counterparts.

Conclusion

While it is not feasible to reliably forecast the future of relations between the two countries from a chronopolitical standpoint, there are emerging indicators of diminishing cooperation and increasing competition. This trend appears to be influenced by various factors and variables. A key indicator of potential competition lies in the rivalry surrounding transit routes (corridors). In this regard, the prevailing global geopolitical trend has intensified the competition over maritime chokepoints and secured access to cross-border markets. This research serves as a theoretical foundation, employing a descriptive-analytical methodology that incorporates a comparative approach, utilizing library and internet resources for data collection. Within the chronopolitical framework of Iran-Iraq relations, each actor strives to delineate its role in international corridors while pursuing various objectives. For instance, Iraq is actively engaged in the "FAW Corridor" initiative, whereas Iran seeks to expand economic cooperation and secure a place in the burgeoning alliances of the East. While it is challenging to make definitive predictions regarding the future of relations between the two countries from a chronopolitical perspective, emerging signs suggest a trend toward diminished cooperation and increased competition, influenced by a multitude of variables. A key indicator of this potential competition is the rivalry over transit routes (corridors).

تبیین الگوی کرونوپولیتیک مناسبات ایران و عراق

مسعود ملکیان دولت‌آبادی^۱، غلامحسین حیدری^۲✉، فرهاد حمزه^۳

۱. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: masoodmalekian12345@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استادیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: heidari@mahsabz.com
۳. استادیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: geofarhad77@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	جهان امروز شاهد اوج‌گیری رقابت‌های ژئوپلیتیکی است؛ عرصه‌ای که در آن دیگر تنها منابع
مقاله پژوهشی	انرژی به‌عنوان پشتوانه کشورها به شمار نمی‌آید، بلکه کریدورها به محل رقابت قدرت‌ها
تاریخ دریافت:	تبدیل شده‌اند و هر کشور می‌کوشد در شبکه ایجادشده توسط این کریدورهای نوظهور، جایی
۱۴۰۲/۱۲/۲۳	برای خود دست‌وپا کند. به عبارتی، روند ژئوپلیتیک جهانی باعث تشدید رقابت بر سر
تاریخ بازنگری:	گلوگاه‌های دریایی و امنیتی شدن دسترسی به بازارهای فرامرزی می‌شود. این پژوهش از نوع
۱۴۰۳/۰۳/۲۴	پژوهش‌های «بنیادی نظری» است؛ روش آن نیز توصیفی-تحلیلی است و به‌طور مشخص از
تاریخ پذیرش:	روش‌شناسی تطبیقی با ابزار کتابخانه‌ای و اینترنتی جمع‌آوری شده است. به نظر می‌رسد در
۱۴۰۳/۰۳/۲۴	الگوی کرونوپولیتیک در حوزه مناسبات ایران و عراق، هر یک از بازیگران در سودای جانمایی
تاریخ انتشار:	نقش خود در کریدورهای بین‌المللی هستند که آن را در راستای اهداف متعددی دنبال
۱۴۰۳/۰۲/۲۵	می‌کنند؛ مانند پیگیری ابتکار «کریدور فاو» از سوی عراق و ایران هم که درصدد توسعه حلقه
تاریخ انتشار آنلاین:	همکاری‌های اقتصادی و جاگیری در ائتلاف‌های نوظهور شرق است. اگرچه نمی‌توان با
۱۴۰۴/۰۴/۰۱	اطمینان برای آینده روابط دو کشور از منظر کرونوپولیتیک پیش‌بینی کرد، اما نشانه‌های
	همکاری کمتر و رقابت بیشتر در روابط دو کشور ناشی از متغیرها و دلایل مختلفی در افق
	دیده می‌شود. مهم‌ترین شاخص رقابت احتمالی شامل رقابت در مسیرهای ترانزیتی
	(کریدوری) است.
کلیدواژه‌ها:	
کرونوپولیتیک،	
ژئوپلیتیک،	
کریدورهای بین‌المللی،	
عراق،	
ایران.	

استناد: مسعود ملکیان دولت‌آبادی، غلامحسین حیدری، فرهاد حمزه (۱۴۰۴). تبیین الگوی کرونوپولیتیک مناسبات ایران و عراق.. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۵ (۷۷)، ۵۲۰-۵۰۵. <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.25.77.25>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

مقدمه

کرونوپولیتیک مدیریت زمان است؛ یعنی بهره بردن به‌جا از موقعیت و فرصت ژئوپلیتیکی و از دست ندادن زمان، پل ویرلیو معتقد است که در جهان سرعت بیش از عامل مکان در سیاست اهمیت یافته و فضا نیز بیش از آنکه جنبه سرزمینی داشته باشد تبدیل به موضوعی الکترونیک می‌شود. با ظهور کرونوپولیتیک کنترل و توزیع زمان اهمیت بیشتری نسبت به کنترل و توزیع سرزمینی ژئوپلیتیک در سیاست جهانی پیدا کرده است. این نشان می‌دهد که زمان‌بندی باید نه به‌عنوان جایگزینی برای ژئوپلیتیک، بلکه به‌عنوان یکی از عناصر حیاتی آن درک شود (کلینک^۱، ۲۰۱۲: ۱) در پیوند با آنچه راجع به کرونوپولیتیک عنوان شد، لازم به توضیح است که بعد از فروپاشی اتحاد شوروی با توجه به محوریت اقتصادی مناسبات، متغیرهای و مؤلفه‌هایی که در پیوند با این بعد مهم بودند به شکل دنده اصلی مناسبات کشورها تبدیل شدند. به‌گونه‌ای که اقتصاد نه‌تنها محل رقابت قدرت‌های منطقه‌ای شد بلکه رقابت قدرت‌های خارجی در سطح منطقه‌ای و دودستگی آن‌ها را جهت حمایت قدرت‌های کوچک‌تر منطقه به دنبال داشت. در این میان کشورهای ایران و عراق تحت تأثیر موقعیت خاص منطقه خاورمیانه سیاست‌هایی را در پیش گرفتند که در سیاست خارجی آن‌ها نمود پیدا کرد. کشور عراق به دلیل وزن ژئوپلیتیکی و ظرفیت بالقوه اقتصادی، یکی از بازیگران مهم در منطقه خاورمیانه است و به‌رغم تغییر رژیم‌های مختلف سیاسی در عراق از دهه ۱۹۲۰، سیاست خارجی این کشور عمدتاً برای ایران هزینه‌های سیاسی و امنیتی مختلفی در پی داشته است؛ اما سقوط صدام در مارس ۲۰۰۳ سبب تحولات ژئوپلیتیکی نوینی در سیاست خارجی و روابط این کشور با همسایگان شد. با استقرار نظام سیاسی نوین، حلقه‌های تصمیم‌گیر در سیاست خارجی عراق، به‌مانند دوره‌های قبل متأثر از ظرفیت‌ها و تنگناهای ژئوپلیتیک گهگاه با تاخت‌وتاز به سرزمین‌های پیرامون تنش‌های ژئواستراتژیکی به وجود می‌آوردند. در برهه فعلی تحت‌الشعاع تسلط دوران ژئواکونومیک پیگیر منافع ملی خود در حول محورها و موضوعات اقتصادی حتی با ظرفیت‌های تعارض آفرین شدند. در نوشتار پیش رو که از پژوهش‌های «بنیادی نظری» است؛ با روش توصیفی-تحلیلی به دنبال پاسخگویی به این سؤال که الگوی کرونوپولیتیک مناسبات ایران و عراق چگونه است؟ این فرضیه مطرح شده است که دشمنی‌های غرب به‌ویژه آمریکا ناکامی‌های ایران در دیپلماسی و نگاه جدید رهبران عراق سبب شده عراق باوجود مسائل مختلف سیاسی امنیتی بر اساس رویکرد کرونوپولیتیک پیگیر پروژه‌های ممتازی در زمینه کریدورهای بین‌المللی برای خود باشد. برخلاف عراق، ایران به‌عنوان یکی از بازیگران مهم منطقه با موقعیت جغرافیای خاص در کریدورهای بین‌المللی نتوانسته به وجه شایسته‌ای از این ظرفیت‌ها بهره گیرد.

روش‌شناسی

این پژوهش از نوع پژوهش‌های «بنیادی نظری» است؛ روش آن نیز توصیفی-تحلیلی است و به‌طور مشخص از روش‌شناسی تطبیقی با ابزار کتابخانه‌ای و اینترنتی جمع‌آوری شده است. به‌این ترتیب که داده‌های لازم جهت انجام پژوهش از منابع مختلفی چون کتاب‌ها و مقاله‌های و سایت‌های معتبر احصاء و طبقه‌بندی شده و به شیوه کیفی به تجزیه و تحلیل آن‌ها پرداخته شده است.

ادبیات نظری تحقیق

کرونوپولیتیک

مفهوم «کرونوپولیتیک» یا «سیاست‌های زمانی»، اشاره به محاسبه عنصر زمان در تحولات سیاسی است.^۲ فشار زمان موجب انهدام رویه‌های طولانی و زمان‌گیر بررسی و محاسبه برای دگرگونی سیاست‌هاست. اگر سیاستمداران به زمان همانند ملاحظات مکانی و فضایی در تصمیم‌گیری توجه کنند، در بهترین وضعیت همگام با انتظارات

1. Ian Klinke

2. <https://www.insuranceopedia.com/definition/4586/time-policy>

رأی دهندگان پیش می آیند. اتکا به آرای انتخابات، همواره یکی از پایه های به رخ کشیدن «مردمی بودن» نظام های سیاسی است (روزنامه شرق، ۱۳۹۲-۴-۲۱)

درک مفهوم (کرونوپلیتیک) ملزم به داشتن زنجیره تاریخی- زمانی از حوادث است که همچون پایه ای فضای سیاسی امروز جهان بر آن استوار است. در خلال درک همین زنجیره زمانی است که از مفهوم (جنگ سرد) به (صلح سرد) می رسیم (یانگ، ۱۳۸۴: ۱).

در عصر جهانی شدن ها که فضای جریان ها جایگزین فضای مکان ها شده و کاهش فاصله ها و پایان جغرافیا را در فضای دیجیتال رقم زده است و به تعبیر پل ویرلیو "کرونوپلیتیک جغرافیای زمانی جایگزین ژئوپلیتیک و جغرافیای مکانی (بیتس و همکاران ۱۹۹۴: ۲۷۱). توزیع زمانی و جایگزین توزیع سرزمینی و به تعبیر سیمون دالبی اکوپولیتیک جایگزین ژئوپلیتیک و شده است (دالبی، ۱۹۹۱: ۲۶۱-۴۲۸۳).

زمان چنان عمیقاً با تمام جنبه های سیاست درهم آمیخته است که اهمیت اساسی آن غالباً نادیده گرفته می شود. با تکیه بر کار چارلز مایر و کریستوفر کلارک، ما از تقویم سیاسی به عنوان تحقیق در مورد "چگونگی سیاست درباره زمان" و همچنین نوع زمان "پیش فرض توسط سیاست" (کلارک)، چگونگی تأثیر تصور از زمان و تغییر تصمیم گیری تعریف می کنیم؛ و ساخت مفاهیم زمان و تاریخ، به بازیگران، گروه ها و ایده های سیاسی معنا و مشروعیت می بخشد (بارتولینی، ۱۹۹۱: ۵).

والیس در اصطلاحی توصیف شده کرونوپلیتیک را رابطه چشم اندازهای زمان با تصمیم گیری های سیاسی می داند. زمان حال را به عنوان "زمان گذار" می توان زمانی دانست که در طی آن می توان تصمیم گیری های دوره ای را اتخاذ کرد که جامعه را به سمت یکی از چندین آینده متناوب سوق می دهد. اگر هیئت حاکمه در دوره های تصمیم گیری برای انتخاب یکی از آینده های مورد بحث، مهارت های اساسی را نداشته باشد، قطعاً کارش به مهندسی لحظه ای اوضاع خواهد کشید؛ اما اگر تصمیمات کارشناسانه ای قبلاً گرفته شده باشد، مشکلات سیاست و مهارت های مورد نیاز کاملاً متفاوت خواهد بود (والیس، ۱۹۷۰: ۱۰۲-۴۱۰۸).

کرونوپلیتیک به صحنه فرایند تصمیم گیری و به تغییر ریتم ها و مدت زمان سیاست اشاره دارد. همان طور که جورج دبلیو والیس استدلال کرد، زمان سیاست "زمان گذار" است که در آن بازیگران سیاسی پایه های فردا را می گذارند یا از انجام آن چشم پوشی می کنند (همان).

کرونوپلیتیک اشاره ای به فشردگی سازی فضایی که در آن زندگی می کنیم و پیامدهایی که این تشدید بر آگاهی از تعلق به یک جهان واحد دارد، خواه بازار جهانی برای فعالان اقتصادی باشد یا جهان دلبخواه برای سیاست گذاران (ابوت، ۱۹۱۱: ۲). این فشردگی سازی فضا به یک زمان جهانی واحد منجر می شود که به جای ایجاد یک احساس هم زمان سازی خوشایند، به جای صحنه یک نبرد جدید در عصرها است. دوره جهانی بازار با دوره سیاسی دولت های دموکراتیک، دوران استراتژیک مشاغل و دوران روان شناختی فرد در تضاد قرار گرفته است. دامنه جهانی زمان انتزاعی زمان را تعیین کرده است.

دانش جغرافیا در قرن بیستم با رویکردی پیوند خورد که بیش از هر زمان دیگری اهمیت مکان را در معادلات و محاسبات بین المللی وارد کرد و باعث شده که دهه هایی از این قرن، پدیده «برتری جویی مکانی، با توجه به دستور کار ژئوپولیتسین ها تجویز می کرد. سرمشق استراتژیک قدرت های بزرگ باشد. رقابت بر سر تسلط و در دست داشتن مناطقی خاصی از دنیا از دهه ۳۰ میلادی موجب شکل گیری ترتیبات ژئوپلیتیک مدرن شد و پس از پایان جنگ جهانی دوم و آغاز جنگ سرد وارد دوره ای پرتنش اما با حفظ خط سیر منحنی خود کماکان در حوزه رقابت برای

مکان باقی ماند. تئوری ریملند اسپایکمن در ادامه بحث هارتلند مکیندر، همچنان بر حفظ مکان به‌عنوان ابزار تولید قدرت تأکید می‌کرد؛ اما جهان از دهه ۶ - ۷۰ با انقلاب وسیع ارتباطاتی وارد دوره‌ای از عصر مناسبات بین‌المللی شد که عنصر مکان به دنبال تحولات چشمگیر نوین و پیشرفت‌های فناورانه به‌ویژه در دو حوزه نظامی ارتباطاتی تحت تأثیر زمان اهمیت ایستا و زمین محور خود را از دست داد. در دهه ۸۰ با انقلاب رسانه‌ها و در دهه ۹۰ با انقلاب شبکه‌های جهان وجوه دیگری از تولید قدرت با تکیه بر توانایی‌های رسانه‌ای - شبکه‌ای را شناسایی کرد و به کلام ایولاکست نقش وسایل ارتباط جمعی در دریافت یک وضعیت با ویژگی ژئوپولیتیکی این رسانه‌ها بر تصمیم‌های سیاسی باعث شده است که مشخصاً افکار عمومی دارای بار ژئوپولیتیکی شوند. چنین پدیده‌ای را می‌توان در قالب کرونوپولیتیک یا ژئوپولیتیک زمان تحلیل کرد. این بعد جدید جغرافیا اثر امکان را به نفع زمان کمرنگ کرده است. کرونوپولیتیک گویای دشواری‌های سیاسی است که نظام تصمیم‌گیری به‌ویژه در حوزه سیاست خارجی با آن روبروست. به دلیل سرعت بالای پدیده‌ای و تصمیم‌گیری‌های سیاسی، نظام‌های سیاسی اگر نتوانند خود را با چنین تحولات شگرفی تطبیق دهند - به‌ویژه در نظام‌های سیاسی که فرایند سازمانی نقش مؤثری در تصمیم سازی ندارند و تصمیمات عمدتاً واکنشی و فرد محور هستند حداقل سه بحران روبرو خواهند شد:

۱- بی تصمیمی ۲- چند تصمیمی ۳- تناقض تصمیم‌گیری

در کرونوپولیتیک به ما این امکان را می‌دهد که بعد جهانی‌شدن سیاسی را عمیق‌تر دریابیم و خود را برای فضای درهم‌تنیده امروز جهان آماده‌تر کنیم. (بیات، ۱۳۸۵).

این مقاله نشان می‌دهد که چگونه دیدگاه‌های معینی نسبت به زمان و ماهیت تغییر منجر به شکلی از «سیاست متأثر از زمان» می‌شود، اصطلاحی که توصیفی از رابطه دیدگاه‌های زمانی با تصمیم‌گیری سیاسی است. زمان حال به‌عنوان «زمان گذار» را می‌توان به‌عنوان زمانی در نظر گرفت که در طی آن می‌توان تصمیم‌هایی اتخاذ می‌شود که جامعه را به یکی از چندین آینده متناوب هدایت می‌کند (دیز، ۲۰۰۴: ۳۱۹-۳۳۵). اگر نظم حاکم در دوره‌های گذار، قدرت تصمیم‌گیری در مورد آینده‌های جایگزین را دارا باشد، مهارت مهم در مقابله با روندهای اجتماعی، مهندسی اجتماعی آن‌ها خواهد بود؛ اما اگر تصمیمات مهم قبلاً گرفته شده باشد، مشکلات سیاست و مهارت‌های موردنیاز کاملاً متفاوت خواهد بود (والیس، ۲۰۰۲-۱۰۸).

موقعیت منطقه مورد مطالعه

جغرافیای سیاسی ایران

موقعیت جغرافیایی که شامل موقعیت‌های ثابت و نسبی می‌گردند همواره بر قدرت ملی کشورها و به تبع آن در امنیت ملی هر کشور تأثیرات فراوانی از خود نشان داده و سبب تحولات گسترده‌ای در کشورها خواهد شد. کشور ایران نیز به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای با واقع شدن در یک موقعیت بسیار حساس به لحاظ ژئوپولیتیکی همواره یکی از پر چالش‌ترین موقعیت‌های جغرافیایی را در طول تاریخ داشته است. موقعیت جغرافیایی ایران به گونه‌ای است که در زمان‌هایی که کشور قدرت داشته است باعث افزایش منزلت ژئوپولیتیکی آن گردیده و در مواقعی که حکومت سیاسی ضعیف بوده کشورهای سلطه‌گر بر آن تسلط پیدا کرده و از آن سوءاستفاده‌های گوناگونی کرده‌اند. در نتیجه می‌توان ادعان داشت که موقعیت جغرافیایی به شکل مستقیم سبب افزایش یا کاهش امنیت ملی نیز می‌گردد. اگر حکومت توانایی استفاده از موقعیت ویژه خود را داشته باشد این مزیت نسبی تبدیل به قوت خواهد شد و بر امنیت ملی کشور می‌افزاید اما اگر حکومت نتواند از موقعیت طبیعی و استراتژیکی خود بهره‌برد دیگر کشورها این موقعیت را از دست نداده و قدرت‌های فرا منطقه‌ای از آن به نفع خود استفاده می‌کنند و سبب کاهش امنیت ملی خواهد شد. از لحاظ وسعت کشور ایران شانزدهمین کشور جهان است. این وسعت قلمرو در موارد مختلف در سرنوشت سیاسی این کشور تأثیرگذار بوده است. گفته می‌شود یکی از عواملی که باعث شد تا در دهه

۱۹۷۰ میلادی در سیاست منطقه‌ای آمریکا، ایران به عنوان یکی از ارکان راهبرد دو ستونی نقش فعالی را در منطقه به عهده بگیرد، وسعت قلمرو آن بوده است. در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران نیز با اینکه بخش‌هایی از آن در اوایل جنگ به اشغال دشمن در آمد، لیکن گسترش وسیع ارضی و عمق راهبردی، امکان اشغال را به دشمن نداد. وسعت و موقعیت ایران به گونه‌ای است که این کشور را برخوردار از تنوع اقلیم و منابع سرشار انرژی و کانی کرده است.

شکل (۱). موقعیت جغرافیایی ایران SOURCE: SHAYANEWS.COM

جغرافیایی سیاسی عراق

عراق دارای موقعیت جغرافیایی و سیاسی مهمی در منطقه خاورمیانه است. این کشور از طرف شمال به ترکیه، از غرب به سوریه و اردن، از جنوب به عربستان، از جنوب شرقی به کویت و از شرق به جمهوری اسلامی ایران محدود است. کل مرزهای عراق ۳۸۵۹ کیلومتر می‌باشد که از این میان ۱۶۰۹ کیلومتر با ایران، ۱۸۱ کیلومتر با اردن، ۲۴۰ کیلومتر با کویت، ۸۱۴ کیلومتر با عربستان سعودی، ۶۰۵ کیلومتر با سوریه و ۳۵۲ کیلومتر با کشور ترکیه مرز مشترک دارد. طول نوار ساحلی این کشور در خلیج فارس که تنها مسیر دسترسی به آب‌های آزاد حدود ۵۸ کیلومتر می‌باشد. مرزهای کشور عراق از نظر طبیعی و توپوگرافیکی با کشورهای ایران، ترکیه و تا حدودی سوریه مرزهای تسهیل‌کننده ارتباطی نیست ولی مرز مشترک عراق بین کویت، عربستان و قسمت‌هایی از سوریه، بی‌عارضه یا کم‌عارضه است. به همین دلیل مرزهای ایران و عراق و عراق و ترکیه از نظر توپوگرافیکی، مرزهای طبیعی یا مرزهای تطبیقی (با عوارض طبیعی) محسوب می‌شوند. از طرف دیگر به علت فقدان عوارض طبیعی مشخص و مهم برای تعیین خطوط مرزی، قسمت‌های عمده‌ای از مرزهای عراق با سوریه، اردن، عربستان و کویت مرزهای هندسی هستند که جهت تعیین آن از خطوط نصف‌النهار، مدارها یا خطوط مستقیم استفاده شده است (نامی، ۱۳۸۸: ۴).

یکی از عوامل مؤثر در سیاست خارجی هر کشوری وضع جغرافیایی آن یعنی وسعت خاک، موقعیت یا محل کشور، آب‌وهوا، پستی‌وبلندی یا سرحداث است. در واقع موقعیت جغرافیایی عراق از آغاز تأسیس این کشور نقش مهمی در سیاست خارجی آن داشته است. عراق دسترسی محدودی به دریا دارد و یکی از اهداف آن برطرف کردن این تنگنای ژئوپلیتیکی بوده است. عراق از آغاز تأسیس خود تا سقوط سلطنت خاندان هاشمی (۵۸-۱۹۲۰) بیشتر به دریای مدیترانه می‌نگریست. حدود ۴۰ سال تلاش فرمانروایان بغداد بر این اساس استوار بود که با ضمیمه کردن سوریه، لبنان، فلسطین و اردن به عراق یک کشور

بزرگ تحت رهبری خاندان هاشمی عراق به وجود آوردند (لنچافسکی، ۱۳۳۷: ۵۰۸). در صورت تشکیل چنین کشور پهناوری عراق به‌طور مستقیم به دریای مدیترانه دسترسی پیدا می‌کرد. اما از زمانی که رهبران عراق متوجه شدند که تحقق رؤیای مذکور غیرممکن است، سیاست‌های توسعه‌طلبانه عراق متوجه خلیج فارس شده و این منطقه، به‌ویژه در دوره حزب بعث، جایگاه ویژه‌ای در سیاست‌های خارجی عراق به خود اختصاص داده است. در دوره حزب بعث دو عامل عمده، یکی خروج نیروهای انگلستان از خلیج فارس و دیگری کاهش نفوذ مصر، در این مورد مؤثر بوده است (جعفری ولدانی، ۱۳۸۷).

شکل (۲). موقعیت جغرافیای سیاسی کشور عراق Source: Central Intelligence Agency

نتایج و بحث

ایران، هارتلند کریدوری جهان

در این بخش در زمینه «ایران، هارتلند کریدوری جهان» شکل (۳) در پس‌زمینه یک نظریه بزرگ ژئوپلیتیک که می‌تواند در قرن جدید پویایی خود را نشان دهد، ارائه می‌دهیم. در این رقابت قدرتی نوین، یک هارتلند کریدوری شکل گرفته است که توجه سیاست خارجی قدرت‌ها را به خود معطوف کرده است. این هارتلند جدید که پیش‌تر نیز از سوی اندیشمندان غربی، به‌عنوان مرکز بیضی استراتژیک انرژی و اتصال‌دهنده دو حوضه عظیم انرژی خلیج فارس و خزر معرفی شده بود، در منطقه جنوب غرب آسیا قرار گرفته است و ریشه‌های نقش گذرگاهی و اتصال‌دهنده آن به قرن‌ها قبل بازمی‌گردد. کشور ایران از دیرباز، به لحاظ موقعیت جغرافیایی در مسیر ارتباط تمدن‌ها، ملت‌ها و اقوام مختلف و حفاصل مناطق جغرافیایی واقع بوده و تعامل میان تمدن‌های سند و پنجاب، بین‌النهرین و ماوراءالنهر را تسهیل نموده است. این کشور با قرار گرفتن در قلب جاده ابریشم خشکی پایه باستانی، تمدن مشرق زمین را به تمدن غربی پیوند می‌داد و مسیر ارتباطی برای تعاملات گسترده از یکسو و جنگ‌های خانمان‌سوز از سوی دیگر بود. امروزه نیز موقعیت جغرافیایی ایران در مسیر ارتباط واحدهای سیاسی مستقل جهان می‌توانست نه‌تنها سیر نزولی نداشته باشد، بلکه با احداث کریدورهای بین‌المللی و احیای جاده ابریشم و قرارگیری این کشور در قلب حیاتی‌ترین راهگذرهای حمل‌ونقل جهان، به یک موقعیت ژئوترانزیتی ویژه تبدیل شود. درواقع ایران به‌عنوان هارتلند کریدوری جهان، محور اتصال شرق و غرب از طریق طرح ابتکاری یک کمربند یک جاده چین (جاده ابریشم جدید) و شمال و جنوب از طریق اتصال جنوب آسیا به شمال ابرقاره است و همچنین اتصال ترانزیتی بین روسیه، اروپای شرقی، اروپای مرکزی، اروپای شمالی، منطقه خزر-آسیای مرکزی و قفقازیک‌طرف و جنوب آسیا، جنوب خاوری آسیا، خاور دور، اقیانوسیه و کشورهای حاشیه خلیج فارس از طرف دیگر را تأمین می‌نماید. همچنین این کشور علاوه بر قرار گرفتن

در مرکزیت جغرافیایی کشورهای عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی اکو، کوتاه‌ترین و اقتصادی‌ترین مسیر پیش روی کشورهای خشکی بست شمالی برای رسیدن به آب‌های اقیانوسی محسوب می‌شود که این امر در توافقنامه عشق‌آباد تجلی می‌یابد. این موقعیت ژئوترانزیتی ایران در نظام ژئوپلی نومیک جهانی قرن بیست و یکم که بر منابع جغرافیایی-سیاسی-اقتصادی با محوریت کریدورها و بندرها اتصال‌دهنده متکی است، می‌تواند کارت‌های بازی زیادی را در بازی‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی در اختیار ایران قرار دهد. این امر در صورتی محقق می‌شود که توجه به نقش ویژه ایران در کریدورهای بین‌المللی، به‌صورت یک کد ژئوپلیتیکی در دستور کار سیاست خارجی ایران قرار گیرد. همچنین توجه به ژئواکونومی باید به‌عنوان گزینه جایگزین ایدئولوژی در سطح کلان تصمیم‌گیری‌های ملی مطرح شود. باین‌حال، در حال حاضر، بخش‌های حمل‌ونقل، بندر، ترانزیت و لجستیک ایران در گروگان سیاست و تأثیر تنش‌های ژئوپلیتیکی و تحریم‌های بین‌المللی هستند. تا زمانی که این وضعیت تغییر نکند، تلاش تهران برای توسعه و گسترش این بخش‌ها با مشکل مواجه می‌شود و نمی‌تواند به پتانسیل خود به‌عنوان یک قدرت پیشرو منطقه‌ای در حمل‌ونقل و تجارت دست یابد (نورعلی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۱۶۱-۱۱۸۷).

ایران نگرانی‌های عمده‌ای در مورد جاه‌طلبی‌های ترانزیتی عراق و همکاری این کشور با چین دارد، از تضعیف احتمالی موقعیت خود در تجارت ترانزیتی گرفته تا اینکه بندر خرمشهر در نزدیکی ایران از موقعیت جغرافیایی مشابه فاو برخوردار نیست. همگی این مسائل انزوای بین‌المللی ایران و تأثیر تحریم‌ها بر این کشور را نشان می‌دهد (عزتی، هادی زاده، ۱۳۹۳: ۱-۱۲). پروژه بندر فاو فرصت‌های زیادی را برای عراق فراهم می‌کند تا نقش خود را در ترانزیت منطقه‌ای و موقعیت جغرافیایی خود را به‌طور گسترده تقویت کند. برای انجام این کار، ابتدا باید به چالش‌های داخلی مانند فساد و اختلافات سیاسی و چالش‌های خارجی مانند رقابت سرمایه‌گذاری بین چین و ایالات متحده بپردازد. با نگاهی به منطقه، به نظر می‌رسد پروژه‌هایی مانند فاو برای برخی از کشورها مانند ایران یک تهدید است، درحالی‌که احتمالاً به نفع برخی دیگر مانند ترکیه، قطر و سوریه است. علیرغم پتانسیل قابل‌توجهی که برای عراق وجود دارد، چه از نظر اقتصادی و چه از نظر سیاسی، غلبه بر چالش‌های مرتبط آسان نخواهد بود.

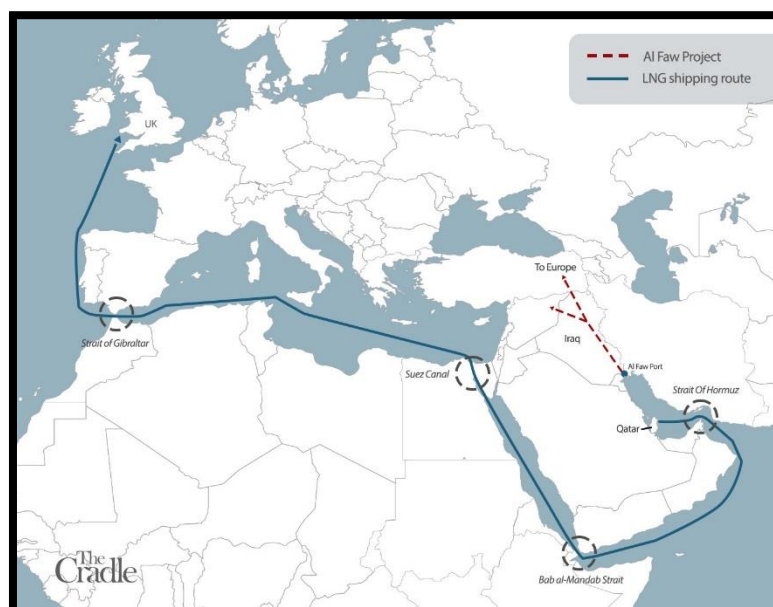

شکل (۳). ایران و کریدورهای بین‌المللی

کریدور بندر فاو

بندر فاو، در جنوبی‌ترین نقطه عراق در ساحل کوتاه ۸۲ km این کشور است. طراح این پروژه بیش از ۶ میلیارد دلاری شرکت ایتالیایی در میلان است. پیمانکار این پروژه نیز که از ۲۰۱۰ کلید خورده شرکت دوو است؛ اما این همه داستان نیست! عراق از سرمایه‌گذاری کلان برای توسعه جنوب که بیش از ۹۰٪ در تولید ناخالص داخلی این کشور سهم دارد استقبال کرده

چراکه می‌خواهد فاو را به قطبی اقتصادی-ترانزیتی در خاورمیانه تبدیل کند. با تکمیل این پروژه، بندر جدید فاو بزرگ‌ترین بندر خاورمیانه حتی بزرگ‌تر از بندر جبل علی دبی خواهد شد (Mousavi, Barzegar, & colleagues, 2015) شکل (۴).

شکل (۴). کریدور فاو به اروپا

بندر فاو با راه‌آهن جنوبی-شمالی ۱۲۰۰ km با قطارهای سریع‌السیر با سرعت ۳۰۰ km/hr برای ترانزیت کالا و مسافر به فیشخابور، در استان دهوک در اقلیم کردستان و سپس به شبکه ریلی ترکیه وصل و از آنجا به اروپا می‌رسد. شرکت ایتالیایی PEG این مسیر را طراحی و شرکت فرانسوی Alstom مجری است. عراق سودای راه‌اندازی کانال-خشک نیز دارد. گذشته از راه‌آهن جنوبی-شمالی، شبکه‌ای پیچیده از بزرگراه و خطوط لوله نفت و گاز شکل‌دهنده این پروژه است که بندر فاو را به «بندر مرسین» ترکیه متصل می‌کند. این پروژه دستکم ۱۰ استان عراق را دربر خواهد داشت و خلیج فارس را به مدیترانه متصل می‌کند (رئیس‌نژاد، ۲۰۲۳).

بازسازی بندر فاو، راه‌آهن عراق-ترکیه و کانال خشک بخشی از ابر پروژه ۱۷ میلیارد دلاری «راه-توسعه» است؛ پروژه‌های که سالانه ۴ میلیارد دلار و بیش از ۱۰۰ هزار شغل تولید خواهد کرد. عراق این پروژه را رکن اساسی اقتصاد آینده خود برای تبدیل به مرکز ترانزیت کالا میان آسیا و اروپا می‌بیند. راه-توسعه که با توافق اولیه میان امارات و ترکیه برای دور زدن ایران در حال تکمیل است، می‌تواند عراق را شریک زمینی-دریایی چین در BRI کند. عراقی که در سال اخیر ماهیانه دستکم ۸.۹ میلیارد دلار درآمد داشته، هم‌اکنون در جستجوی راهی برای کاهش نیاز به کانال سوئز و البته تنگه هرمز است. در تهران اما ۱۳ سال است که دولتمردان از همکاری با بغداد برای راه‌اندازی مسیر شلمچه-بصره گفته‌اند ولی تاکنون عملی نشده؛ مسیری ۳۲ km (کوتاه‌تر از تهران-کرج) که تنها به ۲۵۰ \$ میلیون نیاز دارد. غافل از آنکه عراق تمایلی بدین کار ندارد. چرا؟ چون این مسیر از ارزش استراتژیک فاو می‌کاهد. چرا عراق بندری را که این‌همه در آن سرمایه‌گذاری کرده خود بی‌ارزش سازد؟ (رئیس‌نژاد، ۱۴۰۰) شکل (۵).

شکل (۵). مسیر ترانزیتی شلمچه-بصره منبع: رئیسی نژاد، ۱۴۰۰

در عوض شلمچه-بصره، ایران می‌توانست راه آهن کرمانشاه-بغداد را از مسیر قصر شیرین-خانقین راه اندازد چراکه دسترسی به پایتخت در کشوری ازهم‌گسیخته امری است خردمندانه. همچنین، ایران می‌توانست با توسعه خط ساندج-سلیمانیه از مرز باشماق، دسترسی زمینی ایمن به بازار کردستان عراق داشته باشد شکل (۶).

شکل ۶-مسیر ترانزیتی کرمانشاه - بغداد منبع: رئیسی نژاد، ۱۴۰۰

رقابت ایران و عراق در کریدورهای ترانزیتی دریایی و زمینی منطقه‌ای نشان‌دهنده رقابت گسترده اقتصادی و سیاسی دو کشور است. چین به دنبال مشارکت در رقیب کریدور شمال-جنوب ایران در عراق از کریدور شرقی-غربی که بگذریم، با اذعان به این که هم‌اینک رقابت همه کشورها برای بهره‌برداری اقتصادی از موقعیت جغرافیایی خود بالاگرفته است، خبرها

حاکمی از اعلام آمادگی چینی‌ها برای مشارکت در پروژه راهبردی جاده توسعه عراق است. جاده‌ای که طرح آن اهمیت ملی و جهانی را برایش رقم‌زده است. به گزارش مرکز پژوهش‌های اتاق بازرگانی ایران، هم‌اینک شرکت‌های تخصصی در حال بررسی‌های مقدماتی برای طراحی راه‌آهن و اتوبان این مسیر چندمنظوره هستند. طبق اطلاعات اولیه، طول جاده این پروژه ۱۲۰۰ کیلومتر است که از بندر فاو عراق (هم‌زمان با توسعه این بندر) آغاز خواهد شد و به مرز عراق و ترکیه در منطقه فیشخابور ختم می‌شود که این مسیر، مسیر عبوری مهمی از عراق به بازارهای اروپا به شمار می‌رود. مجموع هزینه‌های اجرای این پروژه حدود ۱۷ میلیارد دلار تخمین زده می‌شود. عملیات اجرایی این پروژه بزرگ در سه مرحله انجام خواهد شد و مرحله نخست آن در سال ۲۰۲۸ به اتمام خواهد رسید. پروژه بزرگ بندر فاو عراق چالش مهمی در برابر تلاش‌های ایران برای توسعه بندر چابهار و تثبیت خود به‌عنوان یک‌قطب ترانزیت منطقه‌ای است. (<https://www.pishkhan.com/news/304194>).
 باین‌حال، رقابت بین دو کشور لازم نیست با حاصل جمع صفر باشد و هر دو از افزایش همکاری و یکپارچگی اقتصادی سود زیادی خواهند داشت. در نهایت، موفقیت این پروژه‌های بزرگ به طیفی از عوامل از جمله ثبات سیاسی، امنیت منطقه‌ای و تمایل همه سهامداران برای همکاری با یکدیگر برای تحقق اهداف مشترک بستگی دارد.

نتیجه‌گیری

محققان عرصه ژئوپلیتیک به‌طور سنتی علاقه مستقیم کمی به پرداختن به زمان و زمانمندی نشان داده‌اند. باین‌حال، مفروضات مربوط به زمانمندی در هسته بسیاری از نظریه‌های سیاست جهانی قرار دارند و زمان جزء مهمی از شرایط انسانی و واقعیت اجتماعی ما است. این مسئله بر روابط بین دولت‌ها تأثیر می‌گذارد زیرا آنچه در روابط استراتژیک آن‌ها بیشتر و بیشتر اهمیت دارد، سرعت سفر، سلاح، اطلاعات و غیره است. در نتیجه، کنترل و مدیریت سیاسی زمان در کنار کنترل و توزیع قلمرو اهمیت پیدا می‌کند، درک درست زمان در بستر سیاست به‌عنوان یک موضوع مستقل در جهان ژئوپلیتیک، می‌تواند کمک کند تا عملکردهای سیاسی بین‌المللی را بهتر مدل‌سازی و پیش‌بینی شود.

در قالب کرونوپولیتیک، نگرش تازه به زمان و تاریخ سیاست‌های بین‌المللی، همکاری و رقابت بین کشورها، برخلاف مدل سنتی زمان نگینومولوژیک^۹، زمان را به‌عنوان یک خط مستقیم و خطی نمی‌داند و بلکه به‌عنوان یک موقعیت‌گرا و پیوندی انعطاف‌پذیر بین ماوراء ساختاری و ساختاری توصیف می‌شود. در این رویکرد، مناسبات ایران و عراق در عصر جنگ کریدورها^{۱۰} می‌تواند موردبررسی قرار گیرد. در این زمانه، منطقه جنگ کریدورها به واکنش‌های ژئوپلیتیکی، اقتصادی و امنیتی که در حاشیه‌ها و مراکز گذرگاه‌های سیاسی و اقتصادی اتفاق می‌افتد، اشاره دارد.

در کرونوپولیتیک، بررسی این مناسبات با تأکید بر دینامیک‌های زمانی و تأثیرات زمانی است که به‌نوعی نشانگر تغییرات و تحولات در دینامیک روابط بین‌المللی می‌باشد. مناسبات ایران و عراق در این زمینه می‌تواند نشان‌دهنده پیوندهای پویایی باشد که در طی زمان برقرار شده و تأثیرات متعددی را بر دینامیک منطقه‌ای و جهانی دارد. این تحلیل، ارائه مطالب و دیدگاه‌های نوینی را درباره مناسبات دو کشور در قالب نگرش کرونوپولیتیک ارائه خواهد کرد.

ازاین‌رو در این چارچوب اگر به دنبال طراحی و تبیین الگوی کرونوپولیتیک مناسبات کشور ایران و عراق باشیم قطعاً مهم‌ترین مسئله یا به عبارتی محور تعاملات یا تعارضات دو کشور کریدورهای بین‌المللی خواهند بود. مؤلفه‌ای که متأثر از روند ژئوپلیتیک جهانی تشدید رقابت بر سر گلوگاه‌های دریایی و امنیتی شدن دسترسی به بازارهای فرامرزی را باعث شده است. در این معادله جدید عراق دو پروژه بزرگ را با هدف تبدیل شدن به پیوندی حیاتی بین آسیا و اروپا و افزایش اهمیت ژئوپلیتیکی آن آغاز کرده است. بندر بزرگ فاو که در سال ۲۰۱۰ آغاز شد، یکی از این تلاش‌هاست. ساخت بندر فاو عراق می‌تواند به یک مسیر ترانزیت گاز طریق ترکیه تبدیل شود. در صورت اتخاذ کریدور ترانزیتی عراق هزینه حمل‌ونقل از قطر تا اروپا کاهش می‌یابد. این امر مستلزم توافق دو کشور برای اتصال گاز قطر به خطوط لوله عراق و ایجاد ایستگاه‌های دریافت

9. chrono-logical time

10. Corridor Wars era

گاز در داخل عراق است. برای اینکه اروپا از منابع انرژی عراق و قطر بهره‌مند شود، ابتدا باید مشکلات بی‌شمار بین دولت مرکزی بغداد و اقلیم کردستان حل شود. اقلیم کردستان دارای ذخایر گاز اثبات‌شده بیش از ۲۵ تریلیون فوت مکعب است که معادل ۲۰ درصد کل ذخایر گاز اثبات‌شده در عراق است. باوجوداینکه کانال خشک و بندر فاو فرصت‌هایی را برای عراق فراهم می‌کند تا موقعیت ژئوپلیتیکی خود را تقویت کند، چالش‌های داخلی مانند سوء مدیریت و تقسیم قدرت سیاسی و چالش‌های خارجی مانند رقابت سرمایه‌گذاری بین چین و آمریکا، موانعی را برای موفقیت آن ایجاد می‌کنند. بااین‌حال این پروژه می‌تواند تهدیدی برای برخی از کشورهای منطقه از جمله ایران، به شمار رود چراکه پروژه کریدور شمال - جنوب ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بنابراین زمانی می‌توان کریدور ایجاد کرد که کشورهای همسایه به یک پیمان امنیت جمعی رسیده باشند. در این حالت باید به‌صورت ترکیبی همه کریدورها را به هم متصل کرد. پروژه ترکیه و عراق از منظر منافع فردی، می‌تواند رقیبی برای کریدور شمال - جنوب باشد اما در یک نگاه درست که موجد امنیت منطقه‌ای خواهد شد و لازمه شکل‌گیری و احیای کریدورها می‌باشد، رویکرد ترکیبی حائز اهمیت است که ذیل آن تک‌تک این پروژه‌ها قابلیت اتصال به هم را پیدا می‌کنند.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان اصول اخلاقی را در انجام و انتشار این پژوهش علمی رعایت نموده‌اند و این موضوع مورد تأیید همه آن‌هاست.

مشارکت نویسندگان

جمع‌آوری داده‌ها: مسعود ملکیان دولت‌آبادی، تهیه گزارش پژوهش: غلامحسین حیدری، تحلیل داده‌ها: فرهاد حمزه

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی ندارد.

منابع

- بیات، محبوبه، (۱۳۸۵)، کرونوپولیتیک: بعد جدیدی از جغرافیا، مجموعه مقالات همایش جغرافیا و قرن بیست یکم، گروه جغرافیا دانشگاه آزاد واحد نجف‌آباد، اصفهان، ایران.
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۷)؛ ژئوپولیتیک جدید دریای سرخ و خلیج فارس، چاپ سوم، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی لنجافسکی، ژرژ (۱۳۳۷)؛ تاریخ خاورمیانه، ترجمه هادی جزایری، تهران: اقبال روزنامه شرق، ۱۳۹۲-۴-۲۱
- رئییسی نژاد، آدش (۱۴۰۰) ایران و راه ابریشم جدید، انتشارات دانشگاه تهران، سری چاپ ۱، تهران، ایران
- ویریلیو، پل، (۱۹۹۸) اطلاعات بمب، نسخه لندن. انگلستان
- یانگ، جان (۱۳۸۴) جنگ سرد صلح سرد (آمریکا و روسیه در جنگ سرد ۱۹۹۸-۱۹۴۱) مترجم: دکتر عزت‌الله عزتی-محبوبه بیات، نشر قومس، تهران، ایران
- نامی، محمدحسن (۱۳۸۱) جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپولیتیک. تهران: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
- نورعلی، حسن و احمدی، سید عباس، (۱۴۰۱) واکاوی نقش ژئوپلیتیکی ایران در کریدورهای بین‌المللی و ارائه مدل "ایران، هارتلند کریدوری جهان" پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، دوره ۵۴، شماره ۳
- هادی زاده، محمود و عزتی، عزت‌الله. (۱۳۹۳). نقش ژئواکونومیک در اهداف استراتژیک ایران در قرن بیست و یکم جهان، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، ۱۱ (۴۴). ۱-۱۲.
- Abbott, A (1911). "Sequences of Social Events: Concepts and Methods for the Analysis of Order in Social Processes," *Historical Methods*, Vol. 18, No. 1, Fall, pp. 179-FV.
- Bartolini, S (1991). "On Time and Comparative Research," *Journal of Theoretical Politics*, Vol. a, No. P, pp. M-ev.
- Bates, R, de Figueiredo, Jr., and Barry R. Weingast (1994). "The Politics of Interpretation: Rationality, Culture, and Transition," *Politics and Society*, Vol. 9, No. f, pp. 71-Ta.
- Dalby, S(1991)Critical geopolitics; discourse, difference, and dissent, *Environment and Planning 0: Society and Space*, 1991, volume 0, pagos 261-203
- Diez Thomas (2004) Europe's others and the return of geopolitics. *Cambridge Review of International Affairs* 17(2): 319-335
- Klinke, Ian(2012) Chronopolitics: A conceptual matrix, *Progress in Human Geography* 1-18
- Wallis, George W (1970)Chronopolitics: The Impact of Time Perspectives on the Dynamics of Change, *Social Forces*, Volume 49, Issue 1, September 1970, Pages 102-108,
- Mousavi, H., Barzegar, K. & colleagues (2015). The Impact of the Arab World Developments on the Regional Politics of Iran and Turkey, *Geopolitical Quarterly*, 12(1). 186-166. [In Persian].
- <https://www.pishkhan.com/news/304194>
- <https://www.insuranceopedia.com/definition/4586/time-policy>